

بلچي خوند واري ميديا يي؟ . ئاراس س عيد

“پويستمان بلچي موو زانياري ن بوو، ئمم ل ناو استي
زريايي كدا خريكين نوqm د بين؛ ل زانياري...”

Marguerite Duras

L' amant de la Chine du Nord

پيشه كي

مرفي ئم س رد مم بلو ل مرفي س رد مم كي پيش خي
جيا د كرت و ك ل ناو ت مم كي ئا زي ت كنيدا د ئي. ق ناغي
ئمم ي مرفي ق ناغي دواي د رك وتني ميدياي نوي و س رد مم
ت قين ووي زانياريي كا ن، ق ناغي ك تيدا ميديا خي لكاندوو
بل كي ك مم گ يي م د رن و و هاوكات و كوو ع ماري زانياري و
زمان حا ي س رد مم ك ش د رد ك و ت. هر بل ي چ مم كي خوند واري ل
ئستادا زر ل ما نا ت قليديي كي فراوانتر ك ت نها ل تواناي
خوندن و و نووسين و بل وانام يك كوورت د كراي و. ل دووني اي
ئمم دا چ ني تي مام م كردن ل گ ت كن ل ژيا و ميدياي نو و
كارام يي ل درووست بل كار ه ناني كارام يي يي ك و ئ گ ر ك س ك
ن زان ت چن مام م ي درووست ل گ ميديا بكات ئ و ا بل
ن خوند واري داد ن ت. ل جيهان كدا ك ئان ووب ووي ل شاي
گ وري زانياري د بين و، يان و ك ئ ووي مارگرت ديوراس ئ ت:
“ئمم ل ناو استي زريايي ك ل زانياري خريكين نوqm د بين” جا
بل ئ ووي فري م ل واني بين و ن خنك بين، خوند واري ميدياي
كارام يي يي كي ج و ه ر يي.

با نموون يك به نين و، وابيه ن بل رچاوت ل بازارا كي گ وري
ق ر با غدايت ك ه موو ج ر كا يي ك بل مارك و كواليتي و نرخی
جياواز و نمايش د كرت. بل ئ ووي با شترين كا ل ه بئر يي،
پويست كواليتي كاكان بناسيت و و نرخی كان بل راورد بكي يي و
متمان ت بل يكلام كاني فر شيار كان ن ب ت. ل جيهان كدا ميديا
بوو بل پويست يي و ت كن ل ژيا بل ش ك ل ژيان، هر ل مندا ان
و هر ز كاران و گ و ر سا ل و كات كي زر بل ش ووي ئ نلاين و
ل بل رد م شاش كاندا بل س ر د ب ن و زانياري ل و و رد گ رن و بل
پيام و كاريگ ر يي ن ر ن يي كاني د ك و ن، ك كاريگ ر يي ل س ر ع ق
و ت درووستي ج ست يي و د رووني ان ه ي و گ ر ل ووي بين

هاوو واتی هشیار و شنبیر، خوئند واری میدیای بی ت وای همان
ئو کارام یی که ل نموونی بازایکردن که دا پیویستمان.
نگه بر سر ه مووماندا هاتبت که ل کاتی گمان به ه واک ل
سایت و پیج کانی ه وای یان ت ت که م ای تی کان، تووشی ه وای
سیر و س م ر یان ت نانت ه وای نا است بووین و باومان
کرد ت و به به ئ وای وردبینیمان به کردبت و بزاین که ل بند مادا
ئو ه و است یان نا است، به م ام دوی ماویک به مان
درک و توو که ه واک ل دنگه یک زیاتر هیچی تر نیی! ئ م
تاکتیکی ت کانی س شیا میدیا و به شک ل دزگاکانی اگ یان دن،
که به پی نامانج و م بست خ یان ناو ک د ش و نن و واقع
ل قاب د دن و باوی د که نو، هر به ی گ ربمان و ت ل استی
یان نا استی ه وای و زانیاری کان تبگیین، د بت خوئند واری
میدیا یمان ه بت.
خوئند واری میدیای چیی؟

“به ل ناوبردی که م گایک، سود ل یک ووشی ساد و ربگرن:
سر تا دستان ل کتب دووربخ نو، دواتر سریان بنند ناو
ت ل فزی نو”
کارل پیپر

خوئند واری میدیای / Media Literacy دید کی ناسی / م عریفی و
خن گران یی که یارم تیمان د دات ل ناسین و شیکردن و
ا ف ک ردنی پیام میدیای ج رب ج ر کان، ه موو به ره م کی
میدیای به نامانج به باود کر ت و، ل دنیای ئ م دا
ن خوئند وار کان ز ر به ناسانی د بند ن چیری دزگاکانی اگ یان دن و
ت نها ئ وان ی خوئند واری میدیایان ه ی د توانن پیام
نا ز کان ا ف بکن و نامانج شار و کانی پشت پیام ک بد زن و
که ل ناو ک کی ت ل فزی، ادی، ژنام، گ فار، کتب، یکلام،
تابلای بازگانی، ئینت رنت و میدیای نویدا هاتوو. به کوردی و
پوختی، خوئند واری میدیا، توانای شیکردن و و خن ک ردنی
زیر کانی پیام کانی میدیای، کارام یی که یارم تیمان د دات ل
ناسین وای ه وای و زانیاری ساخت و ت گ یشتن ل م بست و نیاز
شاراو کان ل د قی پیام کدا. بزری میدیا به دوی ئ و دا
د گ ت کاریگری نا است و خ ی ه بت و ه کاری ناردنی پیام که و
نامانج کانی بشار ت و.
میدیا ناسی

میدیا ک کی گرنگی ه ی ل دنیای ئ م دا. ئ م ل گ

میدیاوو دسټمان به زانیاری دگات و په یو نډیمان له گډه جیهانی د وروبه رمان د بښتین، ئایا تائستاستا بیرت له ووه کړد توه که جره جیاوازه کانی میدیا چین و چن کاریگه ریی له سره ئمه به جده هه نن؟ میدیای مدهرن چ له کچوون و جیاوازیه کی له گډه میدیای ته قلیدی و که ژنام و ادیه و ته له فزیه نه هیه؟ هرچه نده میدیا له سره رد می که نه و به شووای ج راوچه به ئاگادار کړدنه وای خه که له هه واهه کانی ته ژ بوونی هه بوو، به مام ته مه میدیا ئیمتیا زاتی تایده تی به د سته نه او و ته می سره کی له داه شتنی ناسنام و که سایه تی مره فدا هیه.

به نمونه / ته می که مایه تی فیسبوک و یرگرین، ته م ته زانیاری و ئاره زوو کانت و رد گرته و به به کاره نهانی زیره کی د سترکه شیکاریان دکات و هه وده دات به ماوه یه کی زه سره رقابت بکات. ته م پلا تفرمه به شوو یه که دروست کراوه که ئالوود به ته له گډه پیدا، کاته که دچیت نه او ته م ته په ووه، که تایی به زانیاری و ناو ته کی نو نه تایی. بینینی هر په سته کی نو یان شو نه که وتنی هر لاپه ته یه کی نو په نه جره یه کی نو له ناو ته که که که ته به د کاته ووه، و چیره که که ته تایی نایه کاته که ته م ته په داه خه یه، ئاگادار کړدنه و کانی اته د که شنه ووه کاته که شته کی نو به او د به ته ووه، به ته وای له د سته نه چته!

و یه یه میدیا سر نه ج اکه شان و ئالوود کړدنه. هه موو د زگایه کی اکه یان دن و هه موو ته که هه وده دات سر نه جی زیاتر ا به که شته له شته ی س سر نه ج دان. هر به یه هه شیاره و ته گه یشته نمان له م تایه ته نه دیه ی میدیا هه نگاو که به ووه په شوه و مان د بات.

تایه ته نه دیه کی دیکه ی میدیا توانای قایلان دن و ئاراسته کړدنی شه وازی بیر کړدنه وای خه که. له ردا د به ته ئاگاداری ته ووه بین که میدیا چ ته کنیکه که به کار د هه نه ته به ازیکردنی بینر. چن د توانن بیر که که یان باو ته کی دره ینه و کوو استی د ربه نه؟

له م نه و نه داه، نایه ته چاوپه شی له تایه ته نه دیه ته رنه نیه کانی میدیا بکه یه، و کوو بازرگانی ته نلایه، په یو نه دیکردن له گډه هاو ته کانت له دوو ووه و ته نانه ته د زینه وای هاو ته که نه کان، فربه وونی کارامه یی نو، په دانی زانیاری و به او کړدنه وای په یامی هوشیاری هته. ته م ته که ته رنه یی و گشتگیرانه ی میدیا نه نه نی د سته ته که یه تی. له جیهانی مدهرن دا میدیا هه زه سره د م که یه و به هیچ شوو یه که ناتوان ته بس دره ته ووه و هه روو ها ناشتوان ته پشته گوو بخرته.

له و دیو په نه جره جادوو یه که ووه

تِلَ فزین بے ئَمَم لَ مندا یِدا وِک پَنج رَی کی جادووی
درد کَوت کَ مرَ فَم بچووک کانی تَدا دَژیان. بَمَم وَا دیار
لَ گَ گَ وِور بُوونی مندا ان و گَ یشتن بَ تَمَم نی دوو سا ی، دَست
دَ کَن بَ تَ گَ یشتن لَ تِلَ فزین وِک میدیا یِک. ورد وِک و لَ
نَوان تَمَم نی سَ بَ پَنج سا یِدا، جیا کاریپ کانی نَوان تِلَ فزین
و ژیان استَ قینَ زیاتر نَرم و نیان دَ بن. هَروِک چَن مندا انی
بچووک پَیان وای کَ هَموو ئَوی لَ تِلَ فزین نَکان نمایش دَ کرَن
استَ قینَن، مندا انی کَمَم کَ وِور تر نَ گَ تَواو پَچَوان کَی
بیربک نَو. لَ دَ وِرو بَری تَمَم نی پَنج سا یِدا، مندا ان بَ گشتی
کاردان وِی بَ رچاوتر نشان دَ دَن، ئَمَم ش ئاماز یِ بَ ئَوی کَ
تِلَ فزین هَند کجار استَ قینَ و هَند کجاریش نا. مندا ان لَ
تَمَم نی ناو استی مندا یِدا (لَ تَمَم نی هَشت بَ نَ سا ان) زیاتر
ئاگاداری پا نَ ر کانی بَ ره مَ هَند رانی تِلَ فزین دَ بن و لَ
استیدا تا اَد یِک گومانیان لَ دَ بَ ت. ئَمَم بَ دوونیای ئَمَم ش
هَمان شت، بَ ئَوان وِی خو نَ واری میدیا یان نی واد زانن ئَوی
لَ شاش کَ وِ بَری دَ کَ وِ ت استَ قینَ، ئَمَم جادووی شاش یِ، بَمَم
ئَوان وِی خو نَ واری میدیا یان هَی توانای کَ شفکردن و
خالیکردن وِی جادووی شاش کَ یان هَی و دنیای دَ ر وِی شاش کَ وِک
خَی دَ بینن.
شاش و جیهانی سَب رَ کان

یِ کَ لَ سَ ر نَ جَ اکَ شترین چیرَ کی ئَ دَ بیاتی فِلسَ فِی ئَ ژئاوا
(متیافِی ئَ شک وِ ت) ی (پلاتن)، کَ هَزاران سا پَ ش لَ دایکبوونی
پَ شک وِ توو ترین و بَ ربَ ا و ترین فَمَم کانی تَ کَن لَ ژیا خراو تَ وِو،
بَ دوان لَ سَ ر سیستَ می دووان وِی بَ ها کان و بَ بَ ها کردنی جیهانی
زَ مینی و توخم دیار کانی. هَزاران سا بَ ر لَ پَیدا بوونی دنیای
شاش و فَ زای فَ رچوا، ئَ فلاتوون، ئَ و خَ نَ یِ ئَ استی شاعیر و
نیگار کَ شَ کان کرد، کَ زَ ر بَ لَ ها تووی لاسای حَ قیقَ تیان دَ کرد وِ
و سَ ر لَ شَ وِاویان لَ نَوان واقع و خَ یا دَ دروست دَ کرد.
پلاتن، لَ کتَ بی حَ وِ تَ می کَ ماردا گریمانَی ئَ شک وِ تَ ک دَ کات و
دَ نوو سَ ت: وای دابنَ کَمَم مَ کَ س لَ نَ و ئَ شک وِ تَ کدا دَ ژین،
دَ رگای ئَ شک وِ تَ لَ سَ ر وِ ی و لَ وان وِ دوور، دَ رگا کَ ش هَند وِ
پانیی ئَ شک وِ تَ کَ ی و ووناکی لَ و وِ بَ نَ و ئَ شک وِ تَ ک دَ گات.
ئَ و کَمَم مَ مرَ فَم لَ مندا یِ وِ لَ و دانراون، مل و پَیان بَ
زنجیر بَ ستر او تَ وِ و ناتوانن ئاو بد نَ وِ. وناکیش بَ نَ و
ئَ شک وِ تَ ک لَ ئاگر کَ وِ دَ ت کَ لَ پشتیان وِ هَ کراو. لَ نَوان
ئَوان و ئاگر کَ دَ ا وِ وِکی درَ ژ هَ ی. وای دابنَ لَ بَ رد م ئَ و

اَوَدا، وِکُوو چِغی بَرَدَم شَانی بووکِشووَش بَ هَ سوَانی
 بووکِکان، دیوارِکی نزم هَچنراو. وای دابنَه هَندِک کَس
 لَوِدیو دیوارِکَو پیکری مَرَف یان ئازِیان بَکِکِو وِی و لَ
 بَرَد و تَخَت و شتی دیکِ داتاشراون و هاتووچِ دِکَن. هَندِکیان
 دِوَن و هَندِکی دیکِ یان بَدَنگن. ئَوِی پلاتِ بَسی دِکات سَیرِ،
 کَسانی نَو ئَشکِوتِکَش سَیرن. ئَوان لَ ئَم دِچن. ئایا بَجگِ
 لَ سَیَری خَیان و ئَوانی دیکِ، کَ لَ ووناکی ئاگرِکَ لَ سَیَری
 دیوارِکِی بَرَدَمیان دَریدِخات، هِچی دیکِ دِبینن؟ ئَگَر نَ توانن
 ئاوِبدَن و چَن دِبینن؟ ئَی لَ باری ئَو بابِتِو، کَ تَنیا
 سَیَری کانیان دَرَدِکَوَن؟ ئَگَر لَگِکِ یَکدا دوان، لَم باوِدا
 نیت تَنیا ناوی ئَو شتانِ بزنان، کَ لَ سَیَری دیوار، سَیَری کِی
 دِبینن؟ ئَگَر ئَشکِوتِکَ دَنگ بداتِو، لَو باوِدا نیت کَ
 لَگِکِ دَنگدانِ و کَدا سَیَری بَینن، وا هَست دِکَن دَنگِکَ لَ
 سَیَری کَو دِرچوو؟ کَوابوو بَ کَسانی نَو ئَشکِوتِکَ استی
 بَجگِ لَ سَیَری کانی سَیَری دیوارِکِی بَرَدَمیان هِچی دیکِ
 نیی [ئَفلاتوون، کَمار، بَشی حَوتَم، و/مَحَمَد کَمال، ل 229].

دِکَرَت دوونیای شاش، بَ میتا فَری ئَشکِوت بچوَنین، دِرگیربوون
 بَ فَزای شاش پِشکَرَدن لَ حَقِیقَت و ووکَرَدن شاش، ووکَرَدن لَ
 دیوارِکانی ناوِوِی ئَشکِوت. دنیای شاش وِکُوو دِگَم کانی ئَشکِوت
 فریودِری و هَمان تَکنیکی هَی، سَری تا وا هَست دِکَین ئَوِی
 دِبینن استَقینِی، ئَو دَنگانِی لَ شتِکانِو دَرَدِچَن هَمان
 دَنگی وِندَکان، بَم لَبنَ مادا ئَوِی دِبینن سَیَری شتِکان
 لَ دنیای شاش دا. پِشَسازی لَ بَرگَرَتِو بَو شَوِی واقع
 لَ قَبدات کَ خَی دِیوَت، ئَوِی بَریدِکِوین فَمَکی بَ
 ناوِکَ، کَ لَبنَ مادا جَوَهَر و واقعی شتِکی دیکِ ی. بَ دیدی
 پلاتَن لَ بَرگَرَتِو حَقِیقَت نیی و نابِت حَقِیقَتِیش. لَگِکِی
 سَیَری دَرختِو، ناتوانن دَرخت بناسین، ئَوانِی لَ ئَشکِوتِکَدا
 نِشَتِچَن، تَنیا لَگِکِی سَیَری دَرختِو، دَرخت دَناسن، بَم
 دَرخت شتِکی دیکِ ی. چَمکِکَ داهَنانِکِی مانا وِرَدِگَرَت بَ
 پَچَوانِی جَوَهَرِکِو کَ پِشَر بَوونی هَی. فَزای شاش
 هاومانای لَگِکِ هَریک لَ دِستِواژِی (دِرزنِکان، نمایشکار
 بووکِیِکان، سَفِستِکان و وِهمگَرِکان) هَموو ئَوانِی لَ
 کَتَبی پَنجَمی (کَمار) دا ئیدانِکراون، کَ بَ هَمان شَوِی شاعیران
 و دروستکَرانی دیکِی وِندَ کَ واقع ساختِ دِکات و بَو هَی و
 پَرَد لَ سَری استیِکان دادِپَشَت. وِکُوو ئَوِی “سَلین برایَن”
 دِیَت: “ئَگَر فَزای شاش لَ سَرَدَمی پلاتِ ندا هَبووای، بَگومان
 لَ شاری ئایدیای (فَیلِ سَوَف_شا) قَدِغ دِکرا. چاپَمَنی و

تەللەفزییەن و سایتەکانی ئینتەرنەت چی دەکەن، جگە لە
دووبارەکردنەوە و لەبەرگرتنەوەی ۛووداوەکان و نوێنەرایەتیکردنیان
لە فەزای شاشەدا.